

**OYBEK VA ABDULLA QAHHORNING ADABIY TANQIDIY
QARASHLARI**

To'liqinova Mushtariybonu Abdullajon qizi

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti o'zbek tili yo'nalishi 4-bosqich talabasi

***Annotatsiya:** O'zbek adabiy tanqidining muhim vakillari — Oybek va Abdulla Qahhorning adabiy-tanqidiy qarashlarini chuqur ilmiy-nazariy asosda tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda XX asr o'zbek adabiy jarayonida yuz bergan muhim o'zgarishlar, realizm tamoyillarining shakllanishi hamda badiiy tafakkur evolyutsiyasi mazkur adiblarning qarashlari misolida ochib beriladi. Oybekning adabiyotga falsafiy-estetik yondashuvi, tarixiylik va ijtimoiylik prinsiplarini uyg'unlashtirgan holda badiiy asarni baholash mezonlari atroflicha yoritiladi. Uning adabiy merosni o'rganish, klassik adabiyotga yangicha nazar bilan qarash hamda yozuvchi shaxsining jamiyat oldidagi mas'uliyati haqidagi qarashlari ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Oybekning badiiy tafakkurida insonparvarlik, tarixiy xotira va milliy ong masalalari muhim mezon sifatida ko'rilishi tahlil etiladi.*

***Kalit so'zlar:** adabiy tanqid, realizm, badiiy mahorat, ijodkor mas'uliyati, adabiy jarayon.*

Kirish

O'zbek adabiyoti taraqqiyotida XX asr alohida bosqich sifatida e'tirof etiladi. Bu davrda nafaqat badiiy ijod, balki adabiy tanqid ham yangi mazmun va shakl kasb etdi. Adabiy tanqid jamiyatning ma'naviy hayoti bilan uzviy bog'liq holda rivojlanib, badiiy asarlarni baholash, tahlil qilish va yo'naltirish vazifasini bajara boshladi. Aynan shu davrda adabiyotga ilmiy yondashuv kuchayib, estetik mezonlar, badiiy mahorat, realizm va haqqoniylik masalalari markaziy o'ringa chiqdi.

O'zbek adabiy tanqidining shakllanishi va taraqqiyotida ko'plab adib va

olimlar faol ishtirok etgan bo'lsa-da, Oybek va Abdulla Qahhorning o'rnini alohida ahamiyat kasb etadi. Ular ijodkor sifatida ham, tanqidchi sifatida ham adabiy jarayonga faol ta'sir ko'rsatgan, o'z qarashlari bilan badiiy tafakkur rivojiga sezilarli hissa qo'shgan yirik siymolardir.

Bu davr adabiy muhitida realizm metodining ustuvorligi, ijtimoiy hayotni haqqoniy aks ettirishga bo'lgan intilish, yozuvchining jamiyat oldidagi mas'uliyatini chuqur anglash kabi masalalar dolzarb bo'lib, ular adabiy tanqidning asosiy yo'nalishlarini belgilab berdi. Shu nuqtai nazardan, Oybek va Abdulla Qahhorning adabiy-tanqidiy qarashlarini o'rganish nafaqat tarixiy zarurat, balki nazariy ahamiyatga ham egadir.

Oybek adabiyotni keng falsafiy va tarixiy kontekstda talqin etib, badiiy asarni jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq holda baholaydi. Uning qarashlarida adabiyot inson ruhiyati, tarixiy xotira va milliy ongning ifodasi sifatida talqin qilinadi. Oybek uchun badiiy asarning qiymati uning ijtimoiy ahamiyati va estetik mukammalligi bilan belgilanadi. Shu bois u adabiy merosni chuqur o'rganish, klassik adabiyotdan saboq olish va uni zamonaviy talqin etish masalalariga alohida e'tibor qaratadi.

Abdulla Qahhor esa adabiy tanqidga yanada amaliy va talabchan yondashadi. U badiiy asarning avvalo hayotiyliigi, haqqoniyliigi va badiiy mukammalligiga e'tibor qaratadi. Qahhor tanqidiy maqolalarida adabiyotdagi sun'iylik, soxtalik va badiiy saviyaning pasayishiga keskin munosabat bildiradi. Uning fikricha, adabiyot faqatgina chinakam iste'dod, mehnat va ichki halollik asosida yaratilgandagina o'z vazifasini bajara oladi.

Oybek va Abdulla Qahhorning adabiy-tanqidiy qarashlari qiyosiy tahlil asosida o'rganilib, ularning o'zbek adabiy tanqididagi o'rnini va ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, ularning qarashlari orqali adabiyotning nazariy asoslari, badiiy ijod mezonlari va tanqidning vazifalari haqida umumiy ilmiy xulosalar chiqariladi.

Oybek va Abdulla Qahhorning adabiy-tanqidiy merosini tahlil qilish, ularning qarashlarini tizimli ravishda yoritish hamda zamonaviy adabiyotshunoslik

nuqtai nazaridan baholashdan iborat. Shu bilan birga, ushbu tadqiqot o'zbek adabiy tanqidining rivojlanish bosqichlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Oybekning adabiy-tanqidiy qarashlari

Oybek o'zbek adabiyotida nafaqat yirik yozuvchi va shoir, balki chuqur tafakkurga ega adabiyotshunos va tanqidchi sifatida ham muhim o'rin egallaydi. Uning adabiy-tanqidiy qarashlari XX asr o'zbek adabiy tanqidining nazariy asoslarini shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Oybek adabiyotni faqat estetik hodisa sifatida emas, balki ijtimoiy, tarixiy va ma'naviy jarayonlar bilan uzviy bog'liq murakkab tizim sifatida talqin qiladi.

Oybekning adabiy qarashlarida **adabiyotning ijtimoiy mohiyati** markaziy o'rinni egallaydi. Unga ko'ra, badiiy asar jamiyat hayotining aksidir. Yozuvchi o'z davrining muammolari, insonlarning ichki kechinmalari va ijtimoiy munosabatlarini haqqoniy tasvirlashi zarur. Oybek adabiyotning asosiy vazifasini insonni ma'naviy jihatdan boyitish, uni fikrlashga undash va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilishda deb biladi.

Oybekning tanqidiy tafakkurida **realizm tamoyili** alohida ahamiyatga ega. U realizmni hayotni "ko'zgudek aks ettirish" emas, balki uni badiiy umumlashtirish orqali chuqurroq ochib berish deb tushunadi. Uning fikricha, yozuvchi hayotiy faktlarni oddiy qayd etibgina qolmasdan, ularni estetik qayta ishlash orqali badiiy haqiqat darajasiga ko'tarishi kerak. Shu jihatdan Oybek realizmni ijodkorning tafakkuri va mahorati bilan bog'liq holda talqin qiladi.

Oybek qarashlarida **tarixiylik prinsipi** muhim o'rin tutadi. U har qanday badiiy asarni o'z davrining mahsuli sifatida baholash zarurligini ta'kidlaydi. Bu prinsip ayniqsa uning tarixiy mavzudagi asarlar va ular haqidagi mulohazalarida yaqqol namoyon bo'ladi. Oybek nazarida, tarixiy asar yozuvchi uchun katta mas'uliyat yuklaydi: u o'tmishni faqat tasvirlabgina qolmay, balki uni zamonaviylik bilan bog'lab, undan ma'naviy xulosalar chiqarishi lozim.

Oybekning adabiy-tanqidiy qarashlarida **badiiy mahorat va uslub masalasi** ham keng yoritilgan. U badiiy asarning qiymatini faqat mazmun bilan emas, balki shakl, til va uslub mukammalligi bilan ham belgilaydi. Uning fikricha,

yozuvchining til ustida ishlashi, obraz yaratish mahorati va kompozitsion puxtaligi asarning estetik qiymatini belgilovchi asosiy omillardir. Oybek tilning boyligi va ifoda imkoniyatlariga katta e'tibor berib, badiiy nutqning tabiiy va obrazli bo'lishini talab qiladi.

Yana bir muhim jihati **adabiy merosga munosabat** masalasidir. Oybek klassik o'zbek adabiyotini chuqur o'rganish tarafdori bo'lib, uni zamonaviy adabiyot rivoji uchun muhim manba deb biladi. U klassik merosni shunchaki takrorlash emas, balki uni zamon ruhiga mos holda qayta talqin qilish zarurligini ta'kidlaydi. Shu orqali u adabiy an'ana va yangilik o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni asoslab beradi.

Oybek qarashlarida **ijodkor shaxsi va mas'uliyati** masalasi ham muhim o'rin egallaydi. U yozuvchini jamiyat oldida mas'ul shaxs sifatida ko'radi. Yozuvchi haqiqatni buzmasdan, uni chuqur anglab, badiiy jihatdan mukammal shaklda ifodalashi kerak. Oybek uchun ijodkorning ichki halolligi, dunyoqarashi va ma'naviy yetukligi badiiy asarning sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Oybekning adabiy-tanqidiy maqolalarida **adabiy jarayonni kompleks tahlil qilishga** intilish kuzatiladi. U alohida asar yoki muallif bilan cheklanib qolmay, balki adabiyotning umumiy rivojlanish yo'nalishlarini aniqlashga harakat qiladi. Uning tahlillarida nazariy umumlashmalar, falsafiy mushohadalar va estetik mezonlar uyg'un holda namoyon bo'ladi.

Oybekning adabiy-tanqidiy qarashlari keng qamrovli va ko'p qatlamli bo'lib, unda adabiyotning ijtimoiy vazifasi, estetik mohiyati, tarixiy asoslari va ijodkor mas'uliyati masalalari uzviy bog'liq holda yoritilgan. Bu qarashlar o'zbek adabiy tanqidining nazariy poydevorini mustahkamlab, keyingi avlod adabiyotshunoslari uchun muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Abdulla Qahhorning adabiy-tanqidiy qarashlari

Abdulla Qahhor o'zbek adabiyotida o'tkir nigohli yozuvchi, mohir hikoyanavis va ayni paytda prinsipial tanqidchi sifatida alohida o'rin egallaydi. Uning adabiy-tanqidiy qarashlari o'zining aniqligi, lo'ndaligi va talabchanligi bilan ajralib turadi. Qahhor adabiyotni baholashda ortiqcha nazariy murakkablikdan

ko'ra, hayotiylik va badiiy mukammallikni asosiy mezon sifatida ilgari suradi.

Qahhorning qarashlarida **haqiqatparastlik** asosiy prinsip sifatida namoyon bo'ladi. Unga ko'ra, badiiy asar hayotga maksimal darajada yaqin bo'lishi, undagi voqealar va obrazlar sun'iylikdan xoli bo'lishi kerak. Qahhor yozuvchining vazifasini haqiqatni bezamasdan, uni boricha, lekin badiiy mahorat bilan ifodalashda deb biladi. U ko'plab maqolalarida adabiyotdagi yolg'on patetika, sun'iy drammatizm va soxta qahramonlikni keskin tanqid qiladi.

Qahhorning tanqidiy tafakkurida **badiiy mahorat va uslub aniqligi** masalasi ham alohida o'rin tutadi. U tilning soddaligi va tabiiyligini yuqori baholab, ortiqcha bezakdorlik va murakkab ifodaga qarshi chiqadi. Uning fikricha, chinakam badiiy asar sodda, ravon va aniq bo'lishi kerak. Yozuvchi o'z fikrini ortiqcha so'zlarsiz, qisqa va lo'nda ifoda eta olishi lozim. Shu sababli Qahhor ko'pincha "kam so'z bilan ko'p ma'no berish" prinsipini ilgari suradi.

Yana bir muhim jihati **tanqidning vazifasi** haqidagi qarashlaridir. Abdulla Qahhor tanqidni adabiyotning ajralmas qismi deb hisoblaydi. Uning nazarida, tanqid faqat maqtash yoki umumiy baho berish bilan cheklanmasligi kerak, balki asardagi kamchiliklarni ochib berib, yozuvchiga yo'l ko'rsatishi zarur. Qahhor tanqidning asosiy vazifasini adabiyotning sifatini oshirish, badiiy saviyani yuksaltirish va iste'dodli ijodkorlarni qo'llab-quvvatlashda deb biladi.

Qahhor qarashlarida **ijodkorning ichki intizomi va mas'uliyati** masalasi ham muhim o'rin egallaydi. U yozuvchidan katta mehnat, o'ziga nisbatan talabchanlik va ijodiy halollikni talab qiladi. Uning fikricha, iste'dodning o'zi yetarli emas — yozuvchi doimiy izlanish, o'z ustida ishlash va badiiy mahoratini oshirish orqali mukammallikka erishadi. U yozuvchining jamiyat oldidagi mas'uliyatini ham alohida ta'kidlaydi: asar o'quvchiga ta'sir ko'rsatishi, uni o'yantirishi va ma'naviy jihatdan boyitishi kerak.

Qahhorning adabiy-tanqidiy maqolalarida **zamonaviy adabiy jarayonni baholash** muhim o'rin tutadi. U o'z davridagi ko'plab asarlarni tahlil qilib, ularning kuchli va zaif tomonlarini ochib beradi. Ayniqsa, u badiiy saviyaning pasayishiga, yuzaki yozilgan asarlarning ko'payishiga qarshi keskin chiqadi. Qahhor uchun

adabiyotda sifat miqdordan ustun turadi — kam, lekin mukammal asar yaratish ko'p, lekin sust asarlardan afzal hisoblanadi.

Uning qarashlarida **realizm va hayotiylik uyg'unligi** masalasi ham muhimdir. Qahhor realizmni hayotning haqqoniy tasviri sifatida tushunadi, biroq bu tasvir oddiy ko'chirma emas, balki ijodiy qayta ishlangan, umumlashtirilgan badiiy haqiqat bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Shu jihatdan u realizmni yuqori badiiy talablar bilan bog'laydi.

Qahhor tanqidiy faoliyatining yana bir o'ziga xos tomoni — **keskinlik va prinsipiiallik**dir. U o'z fikrini ochiq va aniq bayon qiladi, zarur bo'lsa, muayyan asar yoki ijodkorni tanqid qilishdan tortinmaydi. Bu esa uning tanqidini ta'sirchan va samarali qiladi. Shu bilan birga, uning tanqidi shaxsga emas, asarga qaratilgan bo'lib, u doimo adabiyot manfaatlarini ustuvor qo'yadi.

Umuman olganda, Abdulla Qahhorning adabiy-tanqidiy qarashlari o'zining amaliyligi, aniqligi va yuqori estetik talablari bilan ajralib turadi. U adabiy tanqidni adabiyot taraqqiyotining muhim omili sifatida ko'rib, badiiy ijodning sifatini oshirishga xizmat qiluvchi mezonlarni ishlab chiqdi. Qahhorning qarashlari bugungi adabiy jarayon uchun ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, yozuvchi va tanqidchi faoliyatida halollik, aniqlik va mahoratning ustuvorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Oybek va Qahhor qarashlarining o'xshash va farqli jihatlari (batafsil tahlil)

Oybek va Abdulla Qahhor o'zbek adabiy tanqidining ikki yirik vakili sifatida bir davrda ijod qilgan bo'lsalar-da, ularning adabiy-estetik qarashlari o'ziga xoslik va umumiylik uyg'unligidan tashkil topgan. Ularning qarashlarini chuqur tahlil qilish o'zbek adabiy tanqidining rivojlanish yo'nalishlarini anglashda muhim ahamiyatga ega.

O'xshash jihatlar

Har ikki adibning qarashlarida **adabiyotning ijtimoiy mohiyatini e'tirof etish** umumiy xususiyat hisoblanadi. Oybek ham, Abdulla Qahhor ham adabiyotni jamiyat hayoti bilan uzviy bog'liq hodisa sifatida talqin qiladi. Ularning fikricha,

badiiy asar inson hayotini, uning muammolari va ichki kechinmalarini aks ettirishi lozim. Adabiyot faqat estetik zavq bag'ishlash bilan cheklanib qolmasdan, balki ma'naviy tarbiya vositasi bo'lishi kerak.

Muhim umumiy jihat — **realizmga sodiqlik**dir. Har ikki adib badiiy asarda hayotiylik va haqqoniylikni asosiy mezon sifatida belgilaydi. Ular realizmni hayotni oddiy nusxalash emas, balki uni badiiy umumlashtirish orqali chuqurroq anglatish deb tushunadilar. Shu bois ular asarlarda sun'iylik, soxtalik va ortiqcha bezakdorlikka qarshi chiqadilar.

Yana bir o'xshashlik — **ijodkor mas'uliyatiga yuqori baho berish**dir. Oybek ham, Qahhor ham yozuvchini jamiyat oldida mas'ul shaxs sifatida ko'radi. Ularning fikricha, yozuvchi haqiqatni buzmasdan, uni badiiy jihatdan mukammal tarzda ifodalashi kerak. Ijodkorning ichki halolligi, ma'naviy yetukligi va dunyoqarashi asarning sifatiga bevosita ta'sir qiladi.

Har ikki adib **badiiy mahorat masalasiga katta e'tibor** qaratadi. Ular asarning qiymatini nafaqat mazmun, balki shakl, til va uslub bilan ham belgilashadi. Badiiy asar mukammal bo'lishi uchun unda mazmun va shakl uyg'unligi ta'minlanishi lozim, degan fikr ikkala adib qarashlarida ham mavjud.

Oybek va Abdulla Qahhor qarashlarida sezilarli farqlar ham mavjud bo'lib, bu ularning adabiy tanqidga yondashuvida yaqqol ko'zga tashlanadi.

Oybekning qarashlari **falsafiy va umumlashtiruvchi xarakterga ega**. U adabiyotni keng tarixiy va ijtimoiy kontekstda tahlil qiladi, nazariy umumlashmalar chiqarishga intiladi. Uning tanqidiy qarashlarida mulohazalilik, keng qamrovli fikrlash va estetik konseptual yondashuv ustunlik qiladi. Oybek ko'proq adabiyotning umumiy rivojlanish qonuniyatlarini ochishga harakat qiladi.

Qahhor esa, aksincha, **amaliy va konkret tanqid tarafdoridir**. U alohida asar yoki muallifni tahlil qilib, uning kuchli va zaif tomonlarini aniq ko'rsatib beradi. Uning tanqidiy uslubi qisqa, lo'nda va keskin bo'lib, ortiqcha nazariy umumlashmalardan qochadi. Qahhor uchun muhim narsa — aniq baho va amaliy natijadir.

Ikkinchi farq — **uslub va ifoda xususiyatlari** bilan bog'liq. Oybekning

tanqidiy uslubi nisbatan muloyim, izchil va falsafiy mushohadalarga boy. U fikrlarini keng yoritadi, tahlilni chuqurlashtiradi. Qahhor esa o'z fikrini keskin, qisqa va aniq ifodalaydi. Uning tanqidida satirik ohang, kinoya va o'tkirlik sezilib turadi.

Yana bir muhim tafovut — **adabiy merosga munosabat**da namoyon bo'ladi. Oybek klassik adabiyotga katta e'tibor berib, uni zamonaviy adabiyot rivoji uchun muhim manba sifatida baholaydi. U tarixiylik prinsipiga asoslanib, o'tmish merosini chuqur o'rganishni targ'ib qiladi. Qahhor esa ko'proq zamonaviy adabiy jarayon muammolariga e'tibor qaratib, hozirgi davr asarlarining sifatini oshirishga urg'u beradi.

Ular **tanqidning vazifasini talqin qilishda** ham farqlanadi. Oybek tanqidni adabiyotning nazariy asoslarini shakllantiruvchi vosita sifatida ko'rsa, Qahhor uni bevosita adabiy jarayonga ta'sir ko'rsatuvchi, kamchiliklarni ochib beruvchi amaliy qurol sifatida baholaydi.

Oybek va Abdulla Qahhor qarashlari bir-birini inkor etmaydi, aksincha, o'zaro to'ldiradi. Oybekning nazariy-falsafiy yondashuvi adabiy tanqidning ilmiy asoslarini mustahkamlasa, Qahhorning amaliy va keskin tanqidi adabiy jarayonning sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Shu jihatdan ular o'zbek adabiy tanqidida ikki muhim yo'nalishni — **nazariy-estetik tafakkur** va **amaliy-tanqidiy baholash** tizimini shakllantirgan. Bu ikki yo'nalishning uyg'unligi esa adabiyotning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi.

Xulosa

Oybek va Abdulla Qahhor o'zbek adabiy tanqidining rivojlanishida beqiyos o'rin egallagan ijodkorlardir. Ularning adabiy-tanqidiy qarashlari nafaqat o'z davri adabiy jarayonini shakllantirishda, balki keyingi davr adabiyotshunosligi taraqqiyotida ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilgan.

Oybek adabiyotni keng falsafiy, tarixiy va ijtimoiy kontekstda talqin etib, badiiy asarni chuqur umumlashmalar asosida baholash zarurligini asoslab berdi. U adabiyotning ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyatini yuksak baholab, yozuvchining

jamiyat oldidagi mas'uliyatini alohida ta'kidladi. Uning qarashlari adabiy tanqidning nazariy-estetik asoslarini mustahkamlashga xizmat qildi.

Abdulla Qahhor esa adabiy tanqidda amaliy, aniq va prinsipial yondashuvi bilan ajralib turadi. U badiiy asarning hayotiyligi, haqqoniyligi va uslubiy mukammalligini asosiy mezon sifatida ilgari surib, adabiyotda sun'iylik va yuzakilikka qarshi keskin kurashdi. Qahhor tanqidni adabiyot taraqqiyotining muhim vositasi sifatida ko'rib, uning orqali badiiy saviyani oshirishga intildi.

Har ikki adibning qarashlari o'zaro uyg'unlikda o'zbek adabiy tanqidining ikki asosiy yo'nalishini — nazariy chuqurlik va amaliy aniqlikni shakllantirdi. Oybekning falsafiy-teran yondashuvi va Qahhorning keskin, lo'nda tanqidi bir-birini to'ldirib, adabiy jarayonning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qildi.

Oybek va Abdulla Qahhorning adabiy-tanqidiy merosi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ularning qarashlari zamonaviy adabiyotshunoslik uchun muhim ilmiy manba bo'lib, badiiy asarni tahlil qilish, baholash va talqin etishda ishonchli nazariy asos vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Oybek. Adabiyot haqida maqolalar to'plami. Toshkent.
- 2.Abdulla Qahhor. Tanqidiy maqolalar. Toshkent.
- 3.N. Karimov. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent.
- 4.B. Nazarov. Adabiy tanqid asoslari. Toshkent.
- 5.I. Sulton. Adabiyot nazariyasi. Toshkent.